

Situācija Liepājā 1919. gada martā: Lietuvas tirdzniecības un rūpniecības ministra Jona Šimkus ziņojums

Situation in Liepāja in March 1919: Report by Minister of Commerce and Industry of Lithuania Jonas Šimkus

Dokumentu publicēšanai sagatavojuši, no lietuviešu valodas tulkojuši un komentējuši
Translation and commentaries by

Ēriks Jēkabsons, *Dr. hist.*

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes
Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
E-pasts: eriks.jekabsons@lu.lv

Edmunds Trumpa, *Dr. philol.*

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes
Latvistikas un baltistikas nodaļas asociētais profesors
Latvijas Universitātes Lituānistikas centra vadītājs
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050
E-pasts: edmundas.trumpa@lu.lv

1918. gadā visas Baltijas valstis proklamēja savu neatkarību – Igaunija un Lietuva februārī, Latvija novembrī. Atšķirībai laika ziņā ir loģisks izskaidrojums – Lietuva jau no 1915. gada pilnībā atradās vācu okupācijas varā, kas bija ieinteresēta zināma pretpoliska faktora pastāvēšanā, bet Igaunija vācu okupācijā nonāca tikai 1918. gada februārī, tomēr igauņu elite paspēja proklamēt neatkarību pirms vācu karaspēka ienākšanas. Ne vienā, ne otrā valstī vācu okupācijas vara nepieļāva valstiskuma izveidošanos. Latvija vienīgā no visām Baltijas zemēm trīs gadus atradās tiešās karadarbības zonā, kurā nekāda plašāka sabiedriski politiska darbība, ieskaitot neatkarības proklamēšanu jebkādā formā pirms kara nobeiguma, nebija iespējama. Pēc kara beigām Rietumu frontē 1918. gada 11. novembrī stāvoklis krasi mainījās arī vācu karaspēka ieņemtajās teritorijās austrumos. Darību sāka Lietuvas un Igaunijas nacionālā valdība, ko okupācijas varas iestādes pirms tam nepieļāva. 18. novembrī Rīgā proklamēja Latvijas Republiku, taču tās Pagaidu valdībai vēl bija jāizcīna vairāk nekā pusotru gadu ilga sarežģīta militāra un politiska cīņa par valsts neatkarību un starptautisku atzīšanu. 1918.–1920. gadā Latvijas teritorijā sadūrās un visdažādākajās formās savstarpēji savijās topošās Latvijas

Republikas, Padomju Krievijas un latviešu lielinieku (boļševiku), vācbaltiešu, karā sakautās, pazemotās Vācijas, pretboļševistiskās Krievijas, jauno un atjaunoto kaimiņvalstu – Igaunijas, Lietuvas, Polijas, Somijas – un Rietumu lielvalstu intereses. Faktiski iekšējā un ārējā situācija tieši Latvijā 1919. gada pirmajos mēnešos bija sarežģītākā no Baltijas valstīm – Igaunijai izdevās atbrīvot savu teritoriju pirmajai, zināmā mērā stabilāks bija arī Lietuvas valdības stāvoklis.

1919. gada sākumā Latvijas Pagaidu valdība bija spiesta atstāt Rīgu, kuru ieņēma Sarkanā armija un kura uz vairākiem mēnešiem kļuva par Padomju Latvijas galvaspilsētu. Valdība, kas šajā situācijā bija spiesta sadarboties ar vācu okupācijas spēkiem un vācbaltiešiem, atkāpās uz Liepāju, kur iespēju robežās turpināja darbību, cenšoties nostiprināt savu varu. Taču tam traucēja gan popularitātes trūkums, gan vācu okupācijas iestāžu neieinteresētība nodot varu Latvijas valdībai, kuras orientēšanās uz Rietumu lielvalstīm un iekšpolitiskie plāni attiecībā uz zemes reformu ne tām, ne vācbaltiešu elitei nevarēja izraisīt simpātijas.¹

Jau no 1918. gada nogales Latvijas valdība īpašu vērību pievērsa tieši Lietuvai, to apliecina arī pirmā un pagaidām vienīgā pilntiesīgā diplomātiskā pārstāvja iecelšana Lietuvas galvaspilsētā Viļņā – decembrī par Latvijas valdības pārstāvi Lietuvā kļuva Vilis Bandrevičs (viņš pat ieradās Viļņā, taču amatā nepaspēja stāties, jo tuvojās Sarkanā armija un Lietuvas valdība bēga no pilsētas, tāpēc 28. decembrī viņš atgriezās Rīgā).² 1919. gada sākumā valdība centās nodibināt sakarus ar ārvalstīm – gan Parīzes miera konferencē, kur darbojās Latvijas un pārējo Baltijas valstu neoficiālās delegācijas, gan Rietumvalstu un kaimiņvalstu galvaspilsētās, uz kuriem devās Latvijas valstsvīri. Piemēram, 1919. gada februārī Ministru prezidents Kārlis Ulmanis un finanšu ministrs Spricis Paegle Stokholmā apspriedās ar Lietuvas valsts Padomes prezidentu Antanu Smetonu (*Antanas Smetona*) un finanšu ministru Martinu Iču (*Martynas Yčas*), bet 28. februārī un 1. martā K. Ulmanis viesojās Kauņā, kur pēc sarunām parakstīja divus līgumus. Pirmais tika noslēgts ar Lietuvas Tirdzniecības un rūpniecības banku, un saskaņā ar to Latvijas valdība ieguva tiesības saņemt piecus miljonus Vācijas marku lielu aizdevumu uz vienu gadu no 100 miljoniem marku, ko Lietuvai 1918. gada beigās bija aizdevusi Vācija. Otrā līgumā Lietuvas valdība garantēja aizdevumu, iegūstot tiesības izmantot savām vajadzībām Liepājas ostu, kā arī novietot Liepājā kravu apsardzībai karaspēka nodaļu. Turklāt puses apņēmas sadarboties cīņā pret Sarkanā armiju. Ievērojot Latvijas Pagaidu valdības sarežģīto situāciju, šī palīdzība bija ārkārtīgi būtiska un ļāva nodrošināt valdības iestāžu darbību. Arī Lietuvai vienošanās bija ļoti svarīga, jo vēl 7. maijā Lietuvas valdība konstatēja, ka “90% Lietuvas tirdzniecības” iet caur Liepājas ostu (tās nonākšana boļševiku varā ietekmētu Lietuvu arī stratēģiski).³

Burtiski nedēļu pēc minēto līgumu parakstīšanas Liepājā no Kauņas cauri Austrumprūsijai (no Klaipēdas līdz Latvijas robežai – preču vagonā) ieradās plaša Lietuvas delegācija ar tirdzniecības un rūpniecības ministru Jonu Šimku (*Jonas Šimkus*, 1873–1944) priekšgalā. Tajā ietilpa arī pulkvežleitnants Mikols Gedgauds (*Mykolas Gedgaudas*) no Apsardzības ministrijas (ar adjutantu Biļūnu), inženieris Tads Šulcs (*Tadas Šulcas*) no Satiksmes ministrijas, ierēdnis Kruks no J. Šimkus vadītās ministrijas un agronoms Mikols Baženskis (*Mykolas Baženskis*) no Pārtikas ministrijas, kā arī delegācijas sekretārs Rabinovičs. Vispārīgais uzdevums bija uz vietas noskaidrot informāciju par sadarbības iespējām, kā arī par Liepājas ostas izmantošanas organizāciju. 7. martā plkst. 13 delegāciju pieņēma Ministru prezidents K. Ulmanis, pēc tam attiecīgo jomu pārstāvji runāja ar Latvijas amatpersonām.

Prese īpaši uzsvēra, ka “*daži no delegācijas locekļiem runā arī latviski*”⁴ (vairāki bija dzīvojuši un mācījušies Latvijā – Ē. J.). 10. martā Latvijas valdības laikrakstā “Latvijas Sargs” tika publicēta plaša iepriekšējās dienas intervija ar J. Šimku, kurā viņš detalizēti aplūkoja Lietuvas situāciju, abu valstu attiecību nepieciešamību un perspektīvas, kā arī atzina, ka sarunā ar K. Ulmani īpaši interesējies par Latvijas valdības attiecībām ar Vācijas varas iestādēm Liepājā.⁵ Tāpat latviešu prese atzīmēja, ka sarunās abas puses guvušas “to labāko iespaidu”, lietuvieši ierosinājuši arī pasta satiksmes nodibināšanu, un apspriests jautājums par drīzu diplomātisko pārstāvju apmaiņu Liepājā un Kauņā.⁶

1919. gada jūlijā J. Šimkus automašīnā atkal ieradās Latvijā (viņš Liepāju bija apmeklējis vairākas reizes arī Andrieva Niedras valdības varas laikā aprīlī–jūnijā, taču neveidoja ar to nekādus kontaktus, ko pats sevišķi uzsvēra), un latviešu prese īpaši atzīmēja, ka “*šis Lietavas valstsvīrs bija pirmais, kas stājās tiešos sakaros ar Latvijas valdību Liepājā un atradās pirmās lietaviešu delegācijas priekšgalā, kura Liepāju apmeklēja marta sākumā*”.⁷

Publicējam J. Šimkus 1919. gada 9. martā rakstīto pārskata ziņojumu savai valdībai, kurā viņš dažas dienas pēc ierašanās samērā detalizēti apkopoja paša un citu delegācijas locekļu iegūtās ziņas par vispārējo Latvijas politisko, militāro un sociālo situāciju. Tā kā Latvijas vēstures avotu klāsts par aplūkojamo periodu Liepājā nav liels, bet attiecību vēsturē ar Lietuvu par šo, faktiski pirmo, ārvalstu delegācijas vizīti Latvijā līdz šim nav zināms nekas, avots ir ļoti nozīmīgs. Tajā sniegto informāciju ieguva Lietuvas delegācijas pārstāvji, un ne vienmēr tā ir precīza, taču J. Šimkus centās pēc iespējas objektīvi atspoguļot situāciju, kādu redzēja Liepājā. Publikācijā sniegts dokuments oriģinālvalodā (no Lietuvas Valsts arhīva Ārlietu ministrijas fonda) un dokumenta tulkojums, kas papildināts ar komentāriem.

Dokumentas

Prekybos ir Pramonės
Ministerija

9/III-19
Liepojus

Ponui Ministerių Kabineto Pirmininkui
Šimkaus bylon

Šiuomi turiu garbes pranešti Tamstai apie atliktus darbus mano komisijos Liepojuje.

Komisija Liepojun atvyko vos tik petnyčioje 7/III šeštoje valandoje ryto; dviliktoje valandoje ta pačia diena komisija persistate Latvijos Ministerių Pirmininkui p. Ulmaniuui, su kuriuo nutarta duot galeybes atskirių sričių atstovams susitikt su atstovais Latvijos delei pasitarimų. Pasitarime karininko Gedgaudo su Latvijos krašto apsaugos ministeriu {civiliniu juristu Salit} ir štabo viršininku {kapitonu Plensneru} surinktos sekančios žinios: prieš pasitraukiant iš Rigos Latvijos valdžia gruodzio menesyje pradejo tvert kariuomene iš savanoriu, persikelus į Liepojų valdžia apskelbe priverstina mobilizacija kareivių tarpe 18–33 metų amžiaus ir karininkų lig į 45 m. Dabartiniame momente kariuomene susideda iš penkių kuopų ir vieno eskadrono (išviso apie 1000 vyrų su atsarga) ant fronto ir iš vieno lavinamo bataljono atsargoje (apie 600 vyrų) Liepojuje, į kurį įplaukia mobilizuojami. Tam tikrų mokiklų nera, artilerijos nera, yra dvi vokiškos patrankos. Pažimetina, kad toje neskaitlingoje kariuomeneje dalivauja ape 500 karininkų iš kuriu ant fronto yra sutverta

viena atskira kuopa iš 80 asmenų. Podraug su šiuo latvių kariuomene organizuojamas ir kariuomene iš vietinių vokiečių {(jų skaičius apie 4000)} biurgerių ir baronų iniciativa vietinių vokiškų dvarininkų; atskiros kuopos šitos kariuomenės nešioja vardus vietinių dvarininkų ir susideda, pavyzdžiui kuopoje kunigaikščio Liveno, iš įvairių tautų, kurių tarpe yra rusai ir lietuviai, patekusieji kaip savanoriai; 13 lietuvių vieno eskadrono nor grįžt Lietuvon; apart dvejų minetu kariuomenių Latvijoje veikia dar ir vokiečių freiwilligiai iš Vokietijos {(jų skaičius Latvijoje apie 14000)}. Frontas nuo bolševikų eina nuo jūros šiauriu Vindavos 30 verstų paupiu Vindavos ant miesto Piltino, Goldingos, Vormeno, Frauenburgo, nuo kurio pasisuka ant Paupelu ir paupiu Vindavos lig Lietuvos rubežiui; iš pažimetų vietų Frauenburgas dar rankose bolševikų. Nuo Vindavos lig į Vormeno veikia vietinių vokečių kariuomene (Landwehras), nuo Vormeno lig į Pampelnui – latvių ir toliaus germanai. Operativiniu vadu viso fronto yra vadas 6-to vokiečių-freiwilligių korpuso generolas grafas Goltz, kuris vienija veikimą trijų atskirų kariuomenių, turinčių atskirus savo operativinius štabus. Latviai ginklų iš vokečių gavo mažai, dalį didesnę gavo iš anglų, jų tarpe 50 šautuvų-kulkosvaidžių. Kulkosvaidžių latviai visai netur ir abelnai jaučias ginklų stoka; usisakyta ir manoma gaut iš anglų. Landwehras vietinių vokečių apginkluotas pakankamai, jie tur ir kelias batarejas artilerijos, ginkluoja jos be kliučių germanai freiwilligiai. Latvių kariuomene rubų tur dar neužtenkamai, o tie kurie tur deveja vokiškus. Kariuomene yra maitinama Latvių valdžios maistu gaunamu rekvizicijos keliu. Visoje Latvijoje karo stovis, rajonas Liepojaus visas kolei kas nemobilizuotas. Laiku paskutinios ofensivos prieš bolševikus latviai ir freiwilligiai nustoję rišių pripuolamai užpole vienį ant kitų rokuojant per apsirikimą bolševikais ir delei to nesusipratimo žuvo vadas latvių veikiančios ant fronto kariuomenės kapitonas Kalpokas su trimis aficeriais ir keletu freiwilligių. Kalpoko žuvimas padare didelį latviams nuostolį, nes tai buvo įžimiausias karininkas.

Iš pasitarimų agronomo p. Boženskio su viršininku latvių rekvizicijines komisijos p. Bliumbergu ape kariuomenės ir piliečių maitinimą surinktos šios žinios. Latvijos dvaldi ir miškai nesuliginamai geresneme stovije negu Lietuvoje, miškai buvo eksploatojami pagal tikslaus miškų ūkio; jų plotai užema trečdalį viso Kuršo ir remdamies savo miškais latvių atstovai Londone tikias net ant miškų gaut paskola. Baronų dvaruose germanai paliko kai kur net savąjį turtą, kaip antai veisles arklus etc. Jei kur truko Kuršeje duonos, tai buvo vežama iš Lietuvos ir Šiaulių apskričio pašalinimui stokos. Freiwilligų kariuomene duona gauna iš Vokietijos kitus gi produktus iš latvių valdžios už pinigus. Veikia rekvizicijines Latvių komisijos, kurios nustatitomis kainomis, žemesnėmis negu Lietuvoje, superka javus {ir maistą} apmokedamos rekvizicijų kvitais. Maitinimo klausimas sunkus ir maisto užteks ne daugiau kaip vienam menesiui, nes maisto truksta kaip mieste teip ir pas kaimų gyventojus. Užsakyta Anglijoje Latvijai 50.000 tonų duonos ir 2.000 tonų riebalų, yra viltis už mėsos gaut dalį užsakito.

Prekybos ir pramonės atstovas Krukas surinko šias žinias.

Priekių del išvežimo iš Latvijos nera nei jokių, Liepojuje aukštomis kainomis reikalingi gyvenimui daiktai gaunami. Į Liepojaus uostą labai retai atviksta laivai su priekemis, neseniai vienas laivas iš Švedijos Liepojaus uoste iškrauste 800 dežų su separatoriais kurių dalį galema pirkt (separatoriai turejo but iškrauti Gapsale).

Švedų draugija Runeberg gavo nuo Ententos tiesą isteigt reguliariškus reisuos laivais du kartu į savaitę tarp Liepojaus ir Stokholmo. Šiuo momentu ant reido uosto stovi trys kariški anglų mininkai. Uostas labai geras ir jame tilpsta dideli laivai su 25 pedų

gilio. Uoste komerciškame yra daug sandelių, kuriuos galema lengviai gaut nuomon pas jų savininkus; jie visi yra dabar tuštus. Iš Liepojaus į Kopenhagą yra kabelis privatiškos draugijos, kuriuo galema naudotis del susinešimo. Kolai kas Liepojaus uostai prigul nie Latvijos valdžiai o miesto savivaldybai, vienog valdžia mano jos paimt savo žinion neilgai trukus.

Susisiekimo Ministerijos atstovas inžinierius Šulcas pasitaręs su Latvijos Susisiekimo Ministeriu p. Hermanovskiū, kursai pildo pareigas {ir} ministerio prekybos ir pramonės, surinko sekančias žinias. Užimtoje bolševiku puseje, rajone Valk-Riga-Daugpilis Latvijos valdžia dar prieš ateinant bolševikams iš vokečių, jiems pasitraukiant, pereme gelžkelius, du savaičiu eksploatovo kol jų neužeme bolševikai. Šiapus sienos visi keliai yra rankose vokečių ir latvių valdžia negal nustatyt laiko, kuomet pati valdyt prades. Prieš musų norą ateityje turet galemybe savo traukiniais pasiekt Liepoją latviai nieko netur, tik Latvijos Susisiekimo ministerija mano, kad Latvija isikurs visur pas save rusų platumo gelžkelių (jųjų ekonomiškai rišiai linkstą Rusios pusen daugiau negu kur kitur) ir tuomet negaledama naudotis musų keliu nuo Mažeikių lig Liepojaus tures isiteisyt {paraleliškai} savąj rusiškąjį nuo Ringeno lig į Liepojaus, nes ne gal atsisakyt nuo palaikimo rišių tarp Rigos ir Liepojaus; atiduot kelių nuo Ventos lig į Liepojaus musų vienų žinion latviai matyt ne mano. Gelžkelių dirbtuves Liepojuje ir laivų dirbtuves uoste akvačiai suteiktų mums pagelbos, kilus reikalui. Uostas su šleperiais ir visais kranais ir prietaisomis kolai kas prigul miesto savivaldybei, greitu laiku bus perimti Latvijos valdžios ir kilus reikalui Lietuvai naudotis bus suteikta galemybe; mažų laivų musų Nemuno reikalams nusipirkt če negalema. Latvijos Krasų Valdyba noret užmegzt su musų Krasų rišius, kad siuntinet korrespondencija ir kitus siuntinius {Lietuvon}. Kuomet atsiras faktiška galemybe siuntinet traukinius betarpiai iš Kauno į Liepoją, reikes komisijoms latvių ir lietuvių tartis galutinai tarp savės ir vokiečiais delei galutinių sątikų ir nusistatimo mišrosę vietose ir pasirašyt po nutarimu atstovams. Latvių valdžia perimdama iš vokečių valdžios Liepojaus gelžkelių dirbtuves, pereme podraug 12 sugedusių garvežių ir kelesdešims priekinių vagonų; ta visa pasitaisę latviai tures pradžiai judinamąjį-riedamąjį materijalą tik lieka įgyt kelią, kurį kolai kas vokečiai ne duoda ir nors eksploatuot patis karo siekiams.

Pereidamas prie bendro politiško stovio Latvijos turiu pranešti štai ką.

Latvijos laikinoji valdžia pasiremia ant turtingesnių latvių krašto gyventojų, jųjų skaičius visgi yra mažumoje, nes net mažumiečiai valdžiai neužtiki, nekalbant jau apie didžiumiečius, kurių skaičius Liepojaus miesto savivaldyboje sutvere puse t. yra 40 asmenų iš 80 narių skaičiaus. Vokečiai biurgieriai turedami savo rankose visa prekyba ir pramone, nesutikdami su politika, kurią varo laikinoji Latvių valdžia, visgi jąją pripažinstą ir palaiko ir net yra griežtai nusistatę prieš germanų politika Latvijoje. Vietiniai vokečiai dvarininkai savo simpatijoms linksta prie germanų ir tik baime už savo dvarus verčia jos kovot draugeje su latviais prieš didžiumiečius. Jie tur kariumene ir didesne ir geriau apginkluotą negu latvių kariumene ir šiuo momentu sunku permatyt kaip toji kariumene bus sunaudota, pasibaigus kovai su bolševikais. Latvių valdžia yra dar pradedamoje fasoje organizacijos ir labai silpnai pildo {darba} daugalyje skyriuose ukio.

Dieną ankščiau negu mes į Liepoją atviko anglų komisija iš trijų narių delei ištirimo Latvijos stovio. Subatoje 8/III aš buvau priimtas komisijoje, kuriai įteikiau memoriala su parašu Ministerių Pirmininko ir du pranešimu su savo parašu apie dabartinį stovį dalikų Lietuvoje. Mano pasikalbėjimas tęses 3 valandas. Komisija labai įdomavo organizacija valdžios Lietuvoje, ekonomišku padejimu krašto, organizacija kariumenes ir frontu prieš

bolševikus. Komisijos pirmininkas majoras Kenanas žadejo iš laivo per radio pranešt ape pasikalbėjimą su manimi į Londoną o popierius išsiust laivu.

Į mano pakvietima atvikt Kaunan akvačiai sutiko, pranešdamas, jog nevažiuosiąs pas mus per Voketija, todėl pažadejau jį pasiimt už dvejų savaičių mūsų automobiliu ant ko jis sutiko. Panedelyje 10/III 10 valandoje ryto turiu komisijoje audiencija kartu su karininku Gedgaudu. Noriu gaut tiesa per komisija susinešt su Londonu ir gaut tiesa per Liepojaus uostą vardu Lietuvos valdžios atvežt maistą ir kitas priekes. Iš Liepojaus išvažiuosiu ketvirtadienyje 13/III 5 valandoje ryto. Klaipedoje susituresiu vienai dienai susipažint su uostu. Apstosiu Hotele Unione.

Kiti nariai komisijos Šulcas, Gedgaudas ir Krukas četverge arba petnyčioje važiuos į Revelį ir Gelsingforsą.

Su pagarba Jonas Šimkus

Dokuments

Tirdzniecības un rūpniecības ministrija

9.III.1919

Liepāja

Ministru kabineta priekšsēdētāja kungam⁸

Uz Šimkus⁹ lietu

Ar šo man ir gods paziņot Jums par darbiem, kurus mana komisija veikusi Liepājā.

Komisija uz Liepāju atbrauca tikai piektdien, 7.III, plkst. sešos no rīta; tajā pašā dienā plkst. divpadsmitos komisija stādījās priekšā Latvijas Ministru prezidentam Ulmaņa¹⁰ k-gam, ar kuru panākta vienošanās dot iespēju atsevišķu jomu pārstāvjiem tikties pārrunās ar Latvijas pārstāvjiem. Virsnieka Gedgauda¹¹ sarunās ar Latvijas apsardzības ministru (civilo juristu Zāliti¹²) un štāba priekšnieku (kapteini Plensneru¹³) apkopotas šādas ziņas: pirms atkāpšanās no Rīgas Latvijas valdība decembrī sākusi veidot karaspēku no brīvprātīgajiem, pēc pārceļšanās uz Liepāju valdība izsludinājusi piespiedu mobilizāciju kareivjiem 18–33 gadu vecumā un virsniekiem līdz 45 g[adu] v[ecumam]. Pašlaik karaspēks sastāv no piecām rotām un viena eskadrona frontē (kopā ap 1000 vīru ar rezervi) un no viena mācību bataljona rezervē (ap 600 vīru) Liepājā, kur nokļūst mobilizējamie.¹⁴ Konkrētu [kara] skolu nav, artilērijas nav, ir divi vācu lielgabali. Jāatzīmē, ka šajā skaita ziņā nelielajā karaspēkā ir apmēram 500 virsnieku, no kuriem frontē ir izveidota viena atsevišķa rota no 80 vīriem. Līdz ar latviešu karaspēku organizējas arī karaspēks no vietējiem vāciešiem (to skaits ap 4000) – birģeriem¹⁵ un baroniem – pēc vietējo vācu muižnieku iniciatīvas; atsevišķas šī karaspēka rotas tiek dēvētas vietējo muižnieku vārdos, un pastāv, piemēram, kņaza Līvena¹⁶ rota, tajā ir dažādu tautu pārstāvji, starp viņiem ir krievi un lietuvieši, kas iestājušies kā brīvprātīgie; 13 lietuvieši no viena eskadrona vēlas atgriezties Lietuvā; bez diviem minētajiem karaspēkiem Latvijā darbojas vēl arī vācu brīvprātīgie algotņi [*Freiwillige*] no Vācijas (to skaits Latvijā ir ap 14 000). Bolševiku fronteiet no jūras uz ziemeļiem no Ventspils 30 verstu gar Ventas krastu uz Pilteni, Kuldīgu, Vārmi, Saldu, no kurienes pagriežas uz Pampāļiem un pa Ventas krastu iet līdz Lietuvas robežai; no atzīmētajām vietām Saldus vēl ir bolševiku rokās. No Ventspils līdz Vārmei atrodas vietējo vāciešu karaspēks (*Landeswehr*), no Vārmes līdz Pampāļiem – latviešu [karaspēks] un tālāk vācieši. Visas frontes operatīvais virspavēlnieks ir 6. vācu-brīvprātīgo

algotņu korpusa¹⁷ komandieris ģenerālis grāfs Golcs,¹⁸ kura vadībai pakļaujas trīs atsevišķi karaspēki, no kuriem katram ir savs atsevišķs operatīvais štābs. Latvieši no vāciešiem ir saņēmuši maz ieroču, lielāko daļu tie dabūjuši no angļiem, ieskaitot 50 patšautenes. Ložmetēju latviešiem nemaz nav, un vispār ir jūtams ieroču trūkums; tie ir pasūtīti un, domājams, tiks saņemti no angļiem. Vietējo vāciešu landesvērs ir apbruņots pietiekami, viņiem ir vairākas artilērijas baterijas, viņus bez kavēšanās apbruņo vācu brīvprātīgie algotņi. Latviešu karaspēkam vēl trūkst apģērba, bet tie [karavīri], kuriem tas ir, valkā vācu formas. Karaspēks tiek barots ar latviešu valdības pārtiku, kas tiek iegūta rekvizīcijās. Visā Latvijā ir karastāvoklis, viss Liepājas rajons pagaidām nav mobilizēts. Pēdējā uzbrukumā boļševikiem latvieši un brīvprātīgie algotņi, zaudējot sakarus, nejausi uzbrukuši cits citam, kļūdaini noturot otru pusi par boļševikiem, un šī pārpratuma dēļ gājis bojā frontē esošais latviešu karaspēka komandieris kapteinis Kalpaks¹⁹ ar trijiem virsniekiem un vairākiem brīvprātīgajiem algotņiem.²⁰ Kalpaka bojāeja nodarījusi latviešiem lielu zaudējumu, jo viņš bijis visievērojamākais virsnieks.

No agronoma Boženska²¹ k-ga pārrunām ar latviešu rekvizīcijas komisijas priekšnieku Blumberga²² k-gu par karaspēka un pilsoņu ēdināšanu savāktas šādas ziņas. Latvijas muižas un meži ir nesalīdzināmi labākā stāvoklī nekā Lietuvā, meži tika izmantoti saskaņā ar precīziem mežu apsaimniekošanas principiem; to platība aizņem trešo daļu visas Kurzemes,²³ un, balstoties uz savām [lielajām] mežu platībām, latviešu pārstāvji Londonā pat cer pret mežiem saņemt aizdevumu. Baronu muižās vācieši dažviet atstājuši arī savu īpašumu, proti, vaislas zirgus utt. Ja kaut kur Kurzemē nebijis maizes, tad trūkuma novēršanai tā tika vesta no Lietuvas un Šauļu apriņķa. Brīvprātīgo algotņu karaspēks maizi saņem no Vācijas, savukārt citus produktus – no latviešu valdības par naudu. Darbojas latviešu rekvizīcijas komisijas, kas saskaņā ar noteiktajām cenām, kuras ir zemākas nekā Lietuvā, iepērk labību (un pārtiku), maksājot par to ar rekvizīciju kvītīm. Ēdināšanas jautājums ir smags, un pārtikas pietiks ne vairāk kā vienam mēnesim, jo pārtikas trūkst kā pilsētā, tā arī lauku iedzīvotājiem. Anglijā Latvijai ir pasūtīti 50 000 tonnu maizes un 2000 tonnu tauku, ir cerība pēc mēneša saņemt daļu pasūtījuma.

Tirdzniecības un rūpniecības pārstāvis Kruks²⁴ ir savācis šādas ziņas.

No Latvijas nav paredzēts izvest nekādas preces, Liepājā dzīvošanai nepieciešamās lietas par augstām cenām ir dabūjamas. Liepājas ostā ļoti reti iebrauc kuģi ar precēm, nesen viens kuģis no Zviedrijas Liepājas ostā izkrāva 800 kastes ar separatoriem,²⁵ daļu no tiem iespējams nopirkt (separatori bija jāizkrauj Hāpsalā).

Zviedru sabiedrība *Runeberg*²⁶ ir saņēmusi no Antantes tiesības nodibināt regulāros reisus ar kuģiem divreiz nedēļā starp Liepāju un Stokholmu. Pašlaik ostas reidā stāv trīs angļu mīnu karakuģi.²⁷ Osta ir ļoti laba, un tajā var ienākt lieli kuģi ar 25 pēdu iegrimi. Tirdzniecības ostā ir daudz noliktavu, kuras var viegli izīrēt no to īpašniekiem; tās visas pašlaik ir tukšas. No Liepājas uz Kopenhāģenu ievilkts privātas sabiedrības [telegrāfa] kabelis, kuru var izmantot sakariem.²⁸ Pagaidām Liepājas ostas pieder nevis Latvijas valdībai, bet pilsētas pašvaldībai, tomēr valdība domā drīz vien tās pārņemt savā pārziņā.

Satiksmes ministrijas pārstāvis inženieris Šulcs,²⁹ apspriežoties ar Latvijas satiksmes ministru Hermanovska³⁰ k-gu, kurš pilda (arī) tirdzniecības un rūpniecības ministra pienākumus, ir savācis šādas ziņas. Boļševiku ieņemtajā daļā Valkas–Rīgas–Daugavpils rajonā Latvijas valdība vēl pirms boļševiku ienākšanas no vāciešiem, viņiem atkāpjoties, ir pārņēmusi dzelzceļus un divas nedēļas tos ekspluatējusi, kamēr neienāca boļševiki. Šai pusē robežas visi ceļi ir vācu rokās, un latviešu valdība nevar pateikt, kad pati tos pārņems.

Pret mūsu vēlmi nākotnē īstenot iespēju nodibināt savu vilcienu satiksmi ar Liepāju latvieši kategoriski neiebilst, vienīgi Latvijas Satiksmes ministrija uzskata, ka Latvija visur ierīkos dzelzceļu ar krievu [lietotā] platuma [sliedēm] (viņu ekonomiskie sakari sliecas uz Krievijas pusi vairāk nekā citur), un tad, nevarēdama izmantot mūsu ceļu no Mažeikiem līdz Liepājai, būs spiesta ierīkot (paralēli) savu krievisko [dzelzceļu] no Reņģes līdz Liepājai, jo nevar atteikties no sakaru uzturēšanas starp Rīgu un Liepāju; atdot ceļus no Ventas līdz Liepājai vienīgi mūsu uzraudzībā latvieši, šķiet, negrasās. Ar dzelzceļa darbnīcu Liepājā un kuģu remonta darbnīcu ostā [viņi] labprāt sniegtu mums palīdzību, ja rastos vajadzība. Osta ar velkoņiem un visiem ceļamkrāniem un iekārtām pagaidām pieder pilsētas pašvaldībai, tuvākā laikā tos pārņems Latvijas valdība, un nepieciešamības gadījumā Lietuva varēs tos izmantot; mazos kuģus mūsu Nemunas vajadzībām nopirkt šeit nevar. Latvijas Pasta [un telegrāfa] pārvalde gribētu nodibināt sakarus ar mūsu Pastu, lai varētu nosūtīt korespondenci un citus sūtījumus (uz Lietuvu). Kad radīsies reāla iespēja nosūtīt vilcienus tieši no Kauņas uz Liepāju, latviešu un lietuviešu komisijām savā starpā un ar vāciešiem vajadzēs līdz galam vienoties par pēdējiem jautājumiem un nostāju strīdīgajos punktos un vienošanos parakstīt [abu pušu] pārstāvjiem. Latviešu valdība, pārņemdama no vācu valdes Liepājas dzelzceļu darbnīcas, pārņēmusi arī 12 bojātas tvaika lokomotīves un vairākus desmitus preču vagonu; visu to salabojot, latviešiem sākumā būs kustošais [dzelzceļa] sastāvs, atliek tikai iegūt dzelzceļu, kuru vācieši pagaidām neatdod un vēlas ekspluatēt paši militārām vajadzībām.

Pārejot pie vispārējā Latvijas politiskā stāvokļa, man ir jāpaziņo, lūk, kas.

Latvijas Pagaidu valdība balstās uz turīgākajiem latviešu iedzīvotājiem, tomēr to ir mazākums, jo pat sīkzemnieki valdībai neuzticās, nerunājot jau par lieliniekiem, kuru skaits Liepājas pilsētas pašvaldībā veido pusi, t. i., 40 personas no 80 locekļu skaita.³¹ Vācu birģeri, turēdami savās rokās visu tirdzniecību un rūpniecību un nepiekrizdami politikai, kuru realizē latviešu Pagaidu valdība, tomēr to atzīst un atbalsta un pat ir stingri noskaņoti pret Vācijas politiku Latvijā. Vietējie vācu muižnieki simpatizē valstsvāciešiem, un tikai bailes par savām muižām piespiež viņus kopā ar latviešiem cīnīties pret lieliniekiem. Viņu karaspēks ir gan lielāks, gan labāk apbruņots nekā latviešu karaspēks, un pagaidām ir grūti paredzēt, kā šis karaspēks tiks izmantots pēc cīņas beigām ar boļševikiem. Latviešu valdība vēl atrodas organizācijas sākumstadijā un ļoti vāji veic (darbu) daudzās saimniecības nozarēs.

Dienu agrāk nekā mēs Liepājā ieradās angļu komisija³² trīs locekļu sastāvā, lai izpētītu Latvijas stāvokli. Sestdien, 8.III, es tiku pieņemts komisijā, kurai iesniedzu memorandu ar [Lietuvas] Ministru prezidenta parakstu un divus ziņojumus ar savu parakstu par pašreizējo stāvokli Lietuvā. Mūsu saruna ilga 3 stundas. Komisiju ļoti interesējusi valdības organizācija Lietuvā, zemes ekonomiskais stāvoklis, karaspēka organizācija un fronte pret boļševikiem. Komisijas priekšsēdētājs majors Kenans³³ solījis no kuģa pa radio paziņot par sarunu ar mani Londonai, bet dokumentus nosūtīt ar kuģi.

Manam uzaicinājumam ierasties Kauņā [Kenans] labprāt piekrita, paziņojot, ka nebraukšot pie mums caur Vāciju, tāpēc es apsolīju viņu pēc divām nedēļām aizvest ar mūsu automobili, un viņš piekrita. Pirmdien, 10.III, plkst. 10 no rīta man ir pieņemšana komisijā kopā ar virsnieku Gedgaudu. Gribu saņemt atļauju ar komisijas starpniecību sazināties ar Londonu un atļauju caur Liepājas ostu Lietuvas valdības vārdā atvest pārtiku un citas preces. No Liepājas izbraukšu ceturtdien, 13.III, plkst. 5 no rīta. Klaipēdā uzkavēšos vienu dienu, lai iepazītos ar ostu. Apmetišos viesnīcā *Unione*.

Citi komisijas locekļi, Šulcs, Gedgauds un Kruks, ceturtdien vai piektdien dosies uz Rēveli³⁴ un Helsingforsu.³⁵
Ar cieņu Jons Šimkus

Avots: Lietuvas Valstybinis Archyvas, 383-7-38, 1.–6. lp. Rokraksts.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Sikāk par norisēm Latvijā aplūkojamajā periodā sk.: ĒRIKS JĒKABSONS, JĀNIS ŠILINŠ (sast.). Ciņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris – 1919. gada 16. aprīlis. Vēstures Avoti, X. Rīga 2019.
- ² Sk.: Latvijas Pagaidu valdības sēdes protokols, 28.12.1918. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga, 1313-1-1, 33. lp.
- ³ Sikāk par Latvijas un Lietuvas attiecībām aplūkojamajā laikā sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Latvijas attiecības ar Lietuvu 1919.–1921. gadā. In: Latvijas Vēsture 1997, Nr. 1, 85.–91. lpp.; Nr. 2, 25.–34. lpp.
- ⁴ Sabiedroto un Lietaviešu delegācijas Liepājā. In: Latvijas Sargs, 08.03.1919., 6. lpp.
- ⁵ Lietava un Latvija. In: Latvijas Sargs, 10.03.1919., 2. lpp.
- ⁶ Latviešu delegācija. In: Latvijas Sargs, 10.03.1919., 3. lpp.
- ⁷ Saruna ar Lietavas tirdzniecības un rūpniecības ministru. In: Darbs, 17.07.1919., 4. lpp.
- ⁸ Lietuvas valdības Ministru prezidents šajā laikā bija Mikols Sleževičs (*Mykolas Sleževičius*; 1882–1939).
- ⁹ Jons Šimkus (*Jonas Šimkus*; 1873–1944), Lietuvas ķīmiķis un valstsvīrs, mācījies ģimnāzijā Liepājā. 1918. gada decembrī – 1919. gada 12. martā un aprīli–oktobrī tirdzniecības un rūpniecības ministrs, 1921.–1922. gadā aizsardzības ministrs, vēlāk Kauņas Universitātes rektors. No 1924. gada arī Lietuviešu-latviešu tuvināšanās biedrības priekšsēdētājs.
- ¹⁰ Kārlis Ulmanis (1877–1942), valstsvīrs. 1918. gada 17. novembrī – 1921. gadā Latvijas Pagaidu valdības Ministru prezidents.
- ¹¹ Mīkols Gedgauds (*Mykolas Gedgaudas*; 1885–1942), Lietuvas armijas virsnieks, pulkvežleitnants, vēlāk pulkvedis. 1919. gada janvārī–maijā Zemes apsardzības ministrijas Apgādes daļas Artilērijas nodaļas priekšnieks, vēlāk pulka komandieris. Miris padomju ieslodzījumā.
- ¹² Jānis Zālītis (1874–1919), advokāts, valstsvīrs. 1912.–1917. gadā Krievijas Valsts domes deputāts. 1918. gada decembrī – 1919. gada jūlijā Latvijas Pagaidu valdības apsardzības ministrs.
- ¹³ Aleksandrs Plensners (1892–1984), virsnieks. 1918. gada 21. novembrī iestājās Latvijas Pagaidu valdības dienestā (kapteinis), no 11. decembra Apsardzības ministrijas Galvenā štāba Ģenerālštāba 1. nodaļas (Organizācijas nodaļas) priekšnieks (no 31. decembra Ģenerālštāba priekšnieka vietas izpildītājs).
- ¹⁴ Ziņojuma autors neierēķina skaitļos Igaunijas armijas sastāvā esošās Latvijas Pagaidu valdības vienības.
- ¹⁵ Birģeri – domāti pilsētnieki.
- ¹⁶ Anatols fon Livens (1873–1937), kņazs (firsts), Mežotnes muižas īpašnieks, virsnieks. 1919. gada janvārī–jūnijā landesvēra krievu nodaļas komandieris, pēc 16. aprīļa apvērsuma atteicās no piedāvātā direktorāta locekļa amata.
- ¹⁷ Runa ir par Vācijas armijas 6. rezerves korpusu.
- ¹⁸ Rīdigers fon der Golcs (*Rüdiger von der Goltz*; 1865–1946), Vācijas armijas virsnieks, ģenerālmajors. Pirmā pasaules kara laikā karoja Austrumu un Rietumu frontē. 1918. gadā komandēja vācu

- ekspedīcijas karaspēku Somijā, Somijas Pilsoņu kara dalībnieks. 1919. gada 1. februārī ieradās Liepājā, uzņemoties Vācijas armijas 6. rezerves korpusa komandiera un Liepājas gubernatora amatu; oktobrī Vācijas valdība atsauca R. fon der Golcu no Latvijas.
- ¹⁹ Oskars Kalpaks (arī Kolpaks; 1882–1919), virsnieks, pulkvedis, no 1918. gada decembra Pagaidu valdības bruņotajos spēkos; no 31. decembra Latvijas zemessardzes visu latviešu vienību komandieris. No 1919. gada janvāra 1. latviešu atsevišķā bataljona komandieris. Kritis 1919. gada 6. martā.
- ²⁰ Kopā ar O. Kalpaku krita kapteinis Nikolajs Grundmanis, virsleitnants Pēteris Krievs un piekomandētais vācu leitnants Hanss Šrēders.
- ²¹ Mikols Bažensks (*Mykolas Baženskis*), agronoms, no 20. gadsimta sākuma Burbišķu muižas īpašnieks Radvilišķes apriņķī, pārvērtā to par paraugsaimniecību.
- ²² Jānis Blumbergs (1886–1941), valstsvīrs. Latvijas Pagaidu valdības apgādības (pārtikas) ministra biedrs (1918–1919; 1919), arī apgādības ministrs (1919; 1919–1920).
- ²³ Domāta Kurzemes guberņa, resp., Kurzeme un Zemgale.
- ²⁴ Ierēdņa Kruka (*Krukas*) personību pagaidām nav izdevies noskaidrot.
- ²⁵ Jādāmā, runa ir par piena separatoriem.
- ²⁶ 1919. gada pirmajos mēnešos satiksmi starp Stokholmu un Liepāju uzturēja zviedru pasažieru tvaikonis *Runeborg*.
- ²⁷ Britu karakuģi, ar kuriem ieradās arī Militārā misija, iebrauca Liepājas ostā 6. martā.
- ²⁸ Runa ir par Dānijas “Ziemeļu” telegrāfa sabiedrību. Tās kabelis no Liepājas uz Kopenhāģenu 1919. gada pirmajā pusē faktiski veidoja vienīgo tiešo sakaru iespēju ar Eiropas valstīm.
- ²⁹ Tads Šulcs (*Tadas Šulcas*; 1880–1940), Lietuvas inženieris-konstruktors. Bērību pavadījis un mācījies Liepājā, studējis Rīgas Politehniskajā institūtā. No 1918. gada Lietuvas valsts dienestā.
- ³⁰ Teodors Hermanovskis (1883–1964), inženieris, valstsvīrs. 1918.–1919. gadā Latvijas Pagaidu valdības satiksmes un darba ministrs. 1919. gada janvāri–februārī pildīja arī tieslietu, finanšu, tirdzniecības un rūpniecības un zemkopības ministra pienākumus.
- ³¹ Runa ir nevis par boļševikiem (lieliniekiem), bet par Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas biedriem.
- ³² Runa ir par Lielbritānijas Militāro misiju Baltijas valstīs.
- ³³ Ostins Kīnens (*Austin Keenan*; 1887–1957), Lielbritānijas armijas majors, no 1919. gada marta Militārās misijas Baltijas valstīs vadītājs, 1919. gada vasarā – 1920. gadā misijas vadītāja vietnieks.
- ³⁴ Rēvele – Tallina.
- ³⁵ Helsingfors – Helsinki.